

## Hodnocení bakalářské práce Evy Jarouškové „Svoboda vůle“ (Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2015, 65 s.)

Autorka si ve své práci klade otázku, nakolik je předpoklad determinismu slučitelný s principem svobodné vůle. Způsob, který autorka zvolila pro zodpovězení této otázky, spočívá v interpretaci Aristotelovy *Etiky Nikomachovy* a Spinozovy *Etiky* (s přihlédnutím k některým dalším Spinozovým spisům), což by mohlo být vést k vítané reinterpetaci těchto autorů ve světle soudobých filosofických debat, nakonec však zůstane pouze u zreferování obou pozic, jejichž detailní porovnání či kritické zhodnocení již autorka nenabídla. Zklamáním je pak především samotný závěr, kde autorka pouze zopakuje již řečené, ale k otázkám formulovaným v úvodu se již nevrátí.

Z formálního hlediska práce trpí několika nedostatky, jako je např. nedodržování shody přísudku s podmínkem nebo nedostatečné odkazování na zdroje v poznámkách pod čarou (například pozn. 9-10 neudávají název Aristotelova díla, ze kterého je čerpáno a citováno, s největší pravděpodobností jde o *Etiku Nikomachovu*).

Hlavní otázkou, kterou si lze v komparativním pohledu na Aristotela a Spinozu klást, je pochybnost, zda Spinoza vyvrací či kritizuje pozici, kterou lze Aristotelovi přisoudit, a sice tvrzení o existenci zvláštní mohutnosti s názvem „svobodná vůle“. Sama autorka ve svém shrnutí Aristotelovy teorie jednání o svobodné vůli nemluví, nejspíš proto, že klíčovým pojmem je Aristotelovi pojem rozumnosti (*fronésis*), případně záměrné volby (*proairésis*), což však není zvláštní mohutnost stojící vedle rozumu tak jako pozdější, Austinův koncept *liber arbitrium*, ale spíše *moc nad sebou samým*, která náleží člověku vedoucímu svůj život a orientujícímu své touhy a své jednání dle požadavků rozumu. Jelikož sám Spinoza vymezuje svobodu člověka taktéž v termínech moci nad sebou samým, zdánlivá opozice mezi oběma autory, která by z Aristotela činila Spinozova protivníka, je tím výrazně relativizována. Autorka tuto nesnáz a relativizaci naznačuje (ale bohužel dále nerozvádí) ve své poznámce: „Tážeme-li se, zda je pro Aristotela vůle svobodná a zároveň pojmáme-li ji ve smyslu moderní filosofie, není jednoduché na takovou otázku odpovědět.“ (str. 33)

Mezi nedostatky práce patří tu a tam nepřesné vymezení klíčových pojmů, jako například rovnítko, které autorka klade mezi *conatus* a interakci jednotlivých modů navzájem: „nutně mezi ní [lidskou bytostí] a ostatními jsoucnými probíhá **vzájemná interakce, kterou můžeme nazývat conatus** čili snahou o zachování sebe sama.“ (str. 45) Mezi další zmatečné formulace patří např. tato: „Je-li původcem stavu, tj. afektu, pouze daný jedinec, nazývá Spinoza takový afekt konáním. **V diametrálních okolnostech jimi Spinoza chápe**, stejně jako Descartes, **pasívní stavy neboli vášně**.“ (str. 47-48). Není jasné ani to, k čemu odkazuje zájmeno „jimi“ (snad k afektům, jenže o těch se v předchozí větě v plurálu nemluví), ani to, co se zde myslí „diametrálními okolnostmi“. Celá kapitola 3.4. se ostatně vyznačuje nepřilíš zdařilou rekonstrukcí Spinozovy doktríny afektů: například závěrečná část na str. 51 se vyznačuje několika nepřesnostmi: „Pouze lidské bytosti díky své konečnosti a nedokonalosti jsou podněcovány afekty, substance nikoli, neboť je neměnná. Toto podněcování není nic jiného než právě změna k větší pasivitě či aktivitě a děje se to proto, že člověk je v poměru k jiným věcem ve svém okolí. Tento vztah nazývá Spinoza afektem.“ K tomu dvě poznámky. Za prvé: Spinoza narozdíl od Descarta nemluví o nedokonalosti člověka, naopak v *Etice* tvrdí: „skutečností a dokonalostí rozumím totéž.“ Za druhé: autorčina formulace se točí v kruhu:

a) Afekty jsou podle ní podněcováním k větší pasivitě či aktivitě (což je samo o sobě nepřilíš dobře formulováno) b) to vše se děje kvůli vztahu člověka k jiným věcem a c) tento vztah je afektem. Bludný kruh se tak uzavřel.

V další části autorka tvrdí, že „Spinozova Etika je nemálo blízká stoické, v níž se též hledí na mravnost coby přirozenost. Člověk je součástí celku přírody. Čím více se blíží své přirozenosti, tím více se stává svobodným.“ (str. 56) Toto poslední tvrzení je podle mě velmi sporné. Spinoza totiž naopak ukazuje, že naše podléhání vášním se děje v důsledku naší přirozenosti a oproti stoikům se vyhrazuje tím, že vášně odmítá vidět jako něco, co by se přičilo obecnému zákonitosti přírody.

Ve svém tvrzení „Tím, že pochopíme, že jednáme podle Boží nutnosti, nezměníme tím reálně naši míru nesvobody, budeme stále stejně závislí na univerzálních zákonech (str. 57)“ autorka jednoznačně přehlíží nové pojetí svobody, k němuž Spinoza spěje a které není v protikladu s universálním řádem přírodní zákonitosti. Navíc se tento její výrok ocitá v ostrém protikladu s tím, co tvrdí o pár řádek dále: „Zbaví-li se člověk zmatených idejí, tedy vášní, odstraní též nesvobodu.“ (str. 57)

Především ale chybí rozbor klíčové pasáže – poznámky k tvrzení III, 2 –, kde Spinoza vyvrací svobodnou vůli jako zbytečný a pochybný metafyzický předpoklad, který vzniká na základě naší neznalosti příčin, jež nás determinují k tomu či onomu jednání. Autorka se o této pasáži pouze letmo zmiňuje na str. 50, ale vzhledem k jejímu významu pro dané téma ji trestuhodně opomíjí. Právě z tohoto místa měla vyjít pro přehodnocení samotného pojmu „svobody“, k němuž nás Spinoza po svém popření svobodné vůle vyzývá.

Otázky k obhajobě míří k znovunastolení problémů, které autorka nastínila v úvodu, ale v průběhu další práce už se o nich nezmiňuje.

1) Neznamená popření svobodné vůle (u Spinozy) ve svém důsledku nemožnost mravního posuzování činů jako ctnostných nebo hanebných?

2) Můžeme v rámci determinismu mluvit o odpovědnosti člověka za vlastní konání?

3) Na jakých zkušenostech z běžného života Spinoza ilustruje (zejména v pozn. k tvrzení II,2) iluzornost vysvětlování našich činů svobodným rozhodnutím naší mysli?

Navzdory uvedeným námitkám je třeba říci, že zejména zpracování části věnované Aristotelovi se zakládá na dobré obeznámenosti s primárními i sekundárními texty, stejně jako je část věnovaná Spinozovi a jeho usmíření determinismu se svobodou spočívající v nahlédnutí přirozeného řádu věcí v zásadě správnou odpovědí na paradox, s nímž je konfrontován každý čtenář Etiky: jak je možné, aby doktrína popírající svobodnou vůli a pojímající člověka jako kauzálně determinovanou bytost měla za svůj cíl dosažení svobodného života?

S ohledem na výše uvedené navrhuji práci k obhajobě s hodnocením: dobře.

V Tokiu 19.5.2015

Ondřej Švec